

„FRONTIERE” ȘI „IDENTITĂȚI” ÎN ISTORIOGRAFIA ROMÂNEASCĂ POSTDECEMBRISTĂ

Ștefan Purici, Harieta Mareci, Dumitru Vitcu

***ABSTRACT:** The following paper introduces some aspects of two major themes of contemporary discourse, both inside and outside the academic social sciences: these are the themes of borders and identities. For the Romanian historians, approaching the “frontier” element meant the opportunity to verify the national identity’s conservation capacity or the attempt to explain a whole complex of problems, confrontations or cultural interrelations. About the identities, if in a traditionalist analysis, national identity cannot exist without ethnonim, language, united religion, state, historical conscience, in the representatives of the new generation consider that the nation itself and its values only stand for, mainly, ideological constructions. In addition, the concepts of patriotism and nationalism are closely linked to these two themes. Regarding the Romanian people, the specialists are preoccupied with defining their national identity, but also European one, their trying to outline as clear as possible from a historical perspective the local identities, noticing spectacular changes in identifying the Romanian state by its own elites (the subjective identity of Romania) or by the exterior ones (the objective identity).*

Ca și alte domenii (economie, societate, justiție, administrație etc.), istoriografia românească urmează un proces mai lung de integrare în știința istorică europeană, fiind obligată să-și perfecționeze metodologia, să-și diversifice tematica de cercetare, să-și modernizeze discursul și abordările. Dacă în planul analizei factologice istoriografia a înregistrat după 1989 un progres evident prin respingerea miturilor construite în timpul regimului comunist, în sfera teoriei și filosofiei istoriei succesele sunt mai puțin vizibile. Acest lucru este explicabil și prin faptul că perioada postbelică a marcat o discontinuitate în evoluția științei istorice în România, ideologia comunistă impunând renunțarea la modelele oferite de istoricii români „burghezi” și preluarea metodologiei și filosofiei istoriei de tip sovietic.

Deși au trecut mai bine de 15 ani de la revoluția decembristă din România, suntem încă prea apropiați de momentul „noii geneze” pentru a-i putea estima sau dimensiona consecințele (și) în plan istoriografic.

Breasla istoricilor, așa cum se înfățișa aceasta la sfârșitul anului 1989, n-a înregistrat peste noapte acea, poate așteptată de unii, metamorfoză dramatică care să-i purifice rândurile și să-i limpezească preocupările (re)constructive. Dincolo de timide reorganizări organizatorice, motivate până la un punct, istoriografia românească a continuat să „defileze” cu mai vechii combatanți legitimați în fruntea noilor structuri instituționale și să urmeze programe sau direcții „tradiționale”. Se confirmă, așadar, observația judicioasă a unui veritabil reper valoric și moral în domeniu (Al. Zub) privind „intima relație dintre patologia post-revoluționară – identificabilă în mai toate registrele vieții sociale – și evoluția istoriografiei românești din ultimii ani”.

Prelungita tranziție de la comunism spre societatea liberală, democratică, s-a dovedit și pentru studiul sau scrisul istoriei o perioadă plină de căutări și convulsii, pe cât de stimulativă în direcția abordărilor prohibite până la revoluție, pe atât de puțin favorabilă sintezelor. Prima – și singura până acum – mare sinteză consacrată *Istoriei românilor*, din care au apărut opt volume, fiind așteptate ultimele două, este o operă „Codrul Cosminului”, nr. 11, 2005, p. 171-181

colectivă proiectată și realizată – cu mici excepții – tot de „vechea gardă” a comunității istoricilor, care-și probează astfel nu doar vigoarea și experiența superioare acumulate în anii dictaturii, ci și capacitatea de adaptare la noile realități și la noile imperative ale cercetării științifice în domeniu.

În lipsa unei reviste de direcție, deși multe publicații de profil ar putea ori ar vrea să-și revendice acest rol, și a unei analize de fond menită a fixa liniile de dezvoltare a istoriografiei naționale, cercetarea științifică continuă a se desfășura în institutele specializate ale Academiei Române și în facultățile de istorie, pe temeiul unei tematici generale sau speciale, înscrise încă tradițional în planurile acelor unități. Alocațiile bugetare, mereu mai restrânse, sunt suplinite din fericire prin sistemul granturilor, acordate selectiv temelor de interes mai larg, la finalizarea cărora participă cercetători, cadre didactice și doctoranzi aparținând, desigur, unor vârste și experiențe deosebite.

Amploarea cercetărilor, marcată încă de suflul „tradiționalist” și de inflația producțiilor editoriale sustrate (din păcate) rigorii sau *cenzurii științifice*, probează totuși graba și efortul ce se manifestă în acoperirea direcțiilor sau domeniilor deficitare, ca și tendința de aliniere metodologică și tematică la exigențele istoriografiei europene (universale). Desigur, libertatea de expresie, eliminarea vechilor tabuuri ideologice, reluarea și amplificarea contactelor cu specialiștii străini, o evidentă înzestrare logistică, unele specializări în medii universitare sau academice din Apus, noile teme consacrate zonelor „virusate” ideologic sau neglijate până nu demult, constituie, laolaltă, însemnate achiziții, la care se pot adăuga cu folos altele, ținând de predispoziția sau asaltul noii generații de istorici, spre a argumenta renoația produsă în domeniu.

Concret, echipe inițiate în istoria orală se ocupă de studiul totalitarismului, suplinind astfel (metodologic, dar și documentar) informațiile vagi sau denaturate transmise de documentele oficiale ale regimului comunist. Apoi, minoritarii, alteritatea, miturile istorice, elitele, partidele politice, regalitatea etc. se constituie în tot atâtea teme sau direcții predilecte ale noii istoriografii, din care nu lipsesc a se ilustra și în continuare – se înțelege – vechii maeștri ai scrisului istoric. Un bilanț al istoriografiei românești postrevoluționare e încă greu, prematur sau riscant de realizat, dar, cu certitudine, asistăm la o înnoire conceptuală și metodologică inspirată de modelele existente în istoriografia străină și înlesnită de filioanele autohtone redescoperite în ultimii ani.

Nu poate fi trecut cu vederea însă și un alt aspect. S-a observat, de pildă, că intelectualii români, în general, istoricii în speță, n-au ajuns încă la solidarizări semnificative, în măsură să le asigure un impact social corespunzător și să le prezerve mai bine interesele. Dezbateri, întâlniri colocviale, simpozioane și, nu în ultimul rând, polemici aprinse (îndeosebi pe tema manualelor alternative pentru învățământul preuniversitar) au avut loc mereu, nu neapărat în cadru instituționalizat, însă rezultatele n-au fost pe măsura așteptărilor. Or, dintr-o mai largă perspectivă, fără o corectă asimilare a trecutului nu poate fi imaginată nici armonia prezentului și nici soliditatea proiectelor de viitor. Iar istoricul e chemat să ofere corpului social instrumentele acestei asimilări, viziunea capabilă să integreze experiențe dramatice și să asigure unitatea diacroniei sub unghi etnocultural. Pe acest tărâm, noua istoriografie românească pare încă lipsită de resurse, timidă, ezitantă, pe alocuri chiar ineficace¹.

Remediul constă în părăsirea orizontului secvențial – în care mulți dintre istoricii de marcă se „refugiaseră” tactic în anii dictaturii comuniste, preferând și astăzi abordările fragmentare sau îngust-analitice – și abordarea construcțiilor sintetice, menite a înlesni asimilarea corectă a trecutului, îndeosebi a celui apropiat, care a fost și cel mai expus

schimonosirilor ideologizante până în 1989. Bineînțeles, aceasta nu scutește comunitatea istoricilor de celelalte obligații profesionale, precum grija editării sistematice a izvoarelor, a elaborării studiilor monografice, a abordărilor teoretice sau analitice, a căror desfășurare trebuie să fie mereu sincronă în raport cu efortul consacrat elaborării marilor sinteze, tratate și enciclopedii.

Renunțarea la viziunea național-comunistă asupra trecutului a determinat generația de istorici ce s-a afirmat înainte de 1990 să accepte abordarea pozitivistă a istoriei, fără a fi în stare (cu extrem de mici excepții) să propună noi metode, concepte, principii. Generația de după 1989 (care nu trebuie privită, la fel ca și cea anterioară, ca ceva omogen), ai cărei reprezentanți au obținut diplome de master și doctor în prestigioase școli istoriografice din Europa, dar și mulți alții formați în atmosfera de deschidere și de conectare la circuitul internațional de idei, încearcă să depășească forma strict factologică de prezentare a trecutului, propunând noi modalități de analiză sau adaptând realităților românești principii instituite în istoriografia universală. Schimbările politice survenite pe scena europeană au impus, la rândul lor, reevaluarea, din perspectivă istorică, a unor concepte precum: „naționalism”, „identitate”, „frontieră”, și aceasta cu atât mai mult cu cât, sub aspect etno-politic, se caută încă acel echilibru între crearea instituțiilor supranaționale și conservarea identității etno-culturale.

În înțelesurile „frontierei”, de pildă, se mobilizează strategii, aparate ideologice și simbolice, teorii, forme etc. Din însăși suita terminologică a cuvântului „frontieră” poate fi extras un întreg instrumentar conceptual, frontierele putând fi politice, militare, geografice, lingvistice, sociale, culturale, confesionale. De altfel, despre frontieră s-a spus că nu *se definește* ci că ea *definește*. Ea delimitează teritoriul unui stat de teritoriul altui stat sau cadrul juridic în care statul își exercită suveranitatea deplină și exclusivă, dar poate dobândi și funcții configurative atunci când modelează procese mentale, afective și voliționale. Nu întâmplător se vorbește despre o economie și o sociologie a frontierei, o antropologie și o psihologie a frontierei, de o religie, o filozofie și o morală a frontierei și nu în ultimul rând de o politică a frontierei².

În istoriografia problemei, conceptul de frontieră se configurează în funcție de perspectiva autorului, el fiind reprezentat fie de elementele vizibile, materiale – luând forma unor limite juridice (Victor Aelenei, *Dreptul frontierei de stat*³; Vasile Morar, *Legislație specifică poliției de frontieră*⁴), fie de elemente simbolice (Antim Corneliu, *Pictura fără frontieră*⁵; Adrian Otoiu, *Trafic de frontieră: proza generației '80*⁶). Există, așadar, diverse construcții mentale ale spațiului și, implicit, ale frontierelor care delimitează spațiul, de la barieră (și patrulile poliției de frontieră în zonele cu acces interzis) și până la limita de vârstă, criteriile de eligibilitate, apartenența etnică, religioasă, conduita morală, orientarea sexuală. Toate însă au asociate „forme de trecere” care reglementează condițiile și modul de tranzitare a frontierei dintr-o unitate de apartenență în alta (prin controlul de vamă, dialog interetnic sau intercultural, examene, rituri de inițiere).

Pentru istoricii români, abordarea elementului „frontieră” a însemnat fie ocazia de a verifica puterea de conservare a identității naționale (prin translarea granițelor politice ale României de la 1918 în epocile istorice anterioare), fie încercarea de a explica un întreg complex de probleme (care transced schemele tradiționale de sorginte romantică). În istoriografia română, zonele de frontieră sunt considerate, deopotrivă, zone de separare – purtătoare ale unor tensiuni latente sau manifeste, zone ale unor confruntări

trecute sau prezente ori zone de interferență culturală (ca puncte de contact și uneori chiar de convergență a mai multor culturi).

Pentru epoca veche, existența românilor ca popor se leagă de prezența unei frontiere naturale: Dunărea. Potrivit istoricului Alexandru Madgearu⁷, ea reprezintă formula ideală de demarcație între *Oikumene* și *Barbaricum*. Romanii o considerau nu numai o frontieră politică și militară, ci și una mentală între două lumi, o frontieră a civilizației, înțeleasă chiar etimologic (de la *civitas*). Depășirea ei, prin cucerirea Daciei a favorizat instalarea unei alte frontiere – limita romană (*Limes*), variabilă spațial, în funcție de contextul politic al vremii⁸. În viziunea unor autori români, deplasarea frontierei romane și apoi permeabilizarea ei a favorizat apariția unui *compozitum* romano-barbar de modele, de moravuri, de credințe.

Mai puțin abordată, a rămas în peisajul bibliografic românesc, problema frontierei pentru perioada medievală timpurie, acest lucru datorându-se, în mare măsură, lipsei de informații documentare privitoare la domeniul în cauză, dar și unei cercetări arheologice deficitare în ceea ce privește domeniul fortificațiilor de graniță. O altă motivație pentru care istoriografia română a ocolit problematica granițelor în evul mediu e legată de circumscrierea într-o temă mult mai vastă (începuturile evului mediu pe teritoriul nord-dunărean) care a reprezentat și încă reprezintă o chestiune fierbinte în ceea ce privește abordarea ei. Pentru istoricul Ioan Marian Țiplic, termenul de frontieră a avut, în evul mediu, o accepție militară, mai ales începând cu secolul al XIV-lea, odată cu dezvoltarea procesului de centralizare administrativă și de construire a unor limite din ce în ce mai fortificate, în timp ce delimitările teritoriilor – granițele – puteau însemna, în același timp, o barieră naturală, o limită politico-militară și una culturală⁹.

În Țările Române, „frontierele” culturale sau etnice și granițele statale nu au coincis întotdeauna, efectul lipsei de suprapunere generând adeseori tensiune și conflict. E drept că în istoria mentalităților își face loc, în ultimul timp, abordarea relațiilor interetnice și interconfesionale într-o manieră mai puțin paroxistică, lipsită de prejudecăți, de clișee etnoculturale ori de stereotipuri rasiale. Din păcate, numărul acestor lucrări e încă redus, predilecte fiind subiecte precum relațiile românilor cu vecinii și valoarea identității etnice ori naționale¹⁰. Evaluarea lor s-a făcut fie din perspectiva reprezentărilor *celuilalt*, fie de pe pozițiile autopercepției. Poate de aici și valoarea simplificatoare și simplistă în abordarea problematici legate de procesul de structurare și afirmare a națiunii. Istoria modernă a Transilvaniei oferă exemplul cel mai elocvent. Dacă pentru români, ea reprezintă inima românismului, spațiu iradiant al etnogenezei și al instituționalității medievale românești, leagănul mișcării naționale românești în secolul al XVIII-lea, pentru maghiari același spațiu se constituie în perioada secolelor XVII-XVIII în cadrul redeșteptării maghiarimii, în spațiu al modernității, iar pentru sași, Transilvania este țara în care s-a structurat poporul sas ca o comunitate istorică, lingvistică, culturală și constituțională¹¹. Dat fiind că provincia a avut prin excelență un caracter mixt din punct de vedere etnic, era previzibil ca aspirațiile pentru construirea statului național ale diverselor comunități etnice să conducă la revendicări rivale, cu atât mai mult cu cât logica gândirii naționaliste îi împinge pe purtătorii ei să militeze pentru stabilirea unor frontiere de stat care să cuprindă în interiorul lor pe cât mai mulți conaționali. Rivalitățile de ordin politic (culminând cu invocarea revizuirii frontierelor) s-au repercutat în scrierile istorice, ridicând noi frontiere psihologice și culturale, relansând animozități și justificând doar solidaritatea de grup. Nu este întâmplătoare, deci, luarea de poziție din partea

cercetătorilor români în ultimul deceniu, în încercarea de a evita reîntoarcerea la șocurile culturale și spaimile etnopolitice specifice unui timp istoric determinat¹².

Trecând din registrul politic la cel privind granițele etnoculturale, o analiză a discursurilor cu referire la relațiile majoritate – minorități practicate în România după 1989 scoate în evidență existența a trei tipuri distincte: un discurs minoritar revendicativ, un discurs minoritar conformist și un discurs majoritar. Esența discursului minoritar revendicativ este: „suntem diferiți, vrem să rămânem diferiți și să fim recunoscuți ca atare”. Un leitmotiv al discursului minoritar îl reprezintă dreptul la o viață internă proprie a comunității respective, recunoscută public. Se folosesc în acest context termeni variați (dar toți implicând semnificația *Frontierei*): separare, autonomie, privatitate comunitară sau, în cazul comunităților etnice se face referire la ideea de protecție, menținere, prezervare a identității culturale/naționale proprii, identitate amenințată cu asimilarea de către societatea majoritară. În cadrul discursului majoritar cu referire la minorități, dominant este leitmotivul dialogului *transfrontalier*, al deschiderii spre relaționarea cu celălalt, al spiritualizării granițelor potrivit principiului: „trăim în aceeași țară, trebuie să comunicăm, căci orice tendință de izolare poate fi un pericol pentru stabilitatea societății”¹³. Din perspectiva sociologică, *spiritualizarea frontierelor* nu înseamnă desființarea lor, ci acțiunea asupra pragului de relevanță a contactelor, tranzacțiilor grupurilor diferite din punct de vedere etnic, religios, social în așa fel încât aria contactelor semnificative și deci importante pentru comunitate, în ansamblul ei, să se lărgască foarte mult¹⁴.

Într-o lume a riscului extensiv, istoricilor români li se cere să recunoască și să se conformeze schimbărilor substanțiale, ținând cont de noul cadru în care se configurează cultura politică (mass-media, puterea juridică, sfera privată, inițiativele cetățenești, noile mișcări sociale) și de cuvântul cheie, unificator: *dialogul*. Primele semnale ale vieții politice și culturale indică faptul că dispariția frontierelor nu este un proces tocmai facil. Potrivit analiștilor români, frontierele își dau rodul lor plener în toate domeniile abia în epoca multiglobalizărilor, prin interpretarea lor ca *nouă ordine, sub-ordine* sau *suburbium*¹⁵. Din această perspectivă, prezența istoricilor români în cadrul Institutelor și Centrelor culturale românești e salutară, rolul lor fiind acela de a păstra, în relațiile cu ceilalți, un climat de egalitate prezumată în care se ignoră frontierele dintre rase și popoare, grupuri etnice, religioase, sociale cu respectul identității fiecăreia.

Termenul de *identitate* este invocat cu asiduitate, în ultimul deceniu, atât în comunitatea științifică din România, cât și în mass-media. Auzim sau citim de „nevoia de identitate”, „problema de identitate”, „pierderea/protejarea identității”, „crearea identității”, „politici de identificare” – expresii utilizate nu numai de către cercetători în domeniul științelor socio-umane, ci și de către oameni politici, jurnaliști, oameni de rând. În România acest apel insistent la necesitatea definirii sau redefinirii identităților se află într-o strânsă legătură cu fenomenul tranziției postcomuniste, caracterizat de recâștigarea libertăților individuale și grupale, a diversificării stilurilor de viață și a posibilităților de a teoretiza și exprima public diferite identități¹⁶. Experiența trecutului a relevat cât de periculos și de grav este să definești incorect un anume subiect (individ, grup, popor) – și aici ne gândim la destinele evreilor, țiganilor, armenilor, curzilor ș. a. Întemeindu-se și pe evenimentele din propria lui viață, poetul Géza Szócs sublinia: „dacă în istoria omenirii s-ar fi recurs în mai mică măsură la identificări pripite, nechibzuite, după simple aparențe, poate că pământul ar fi fost udat de mult mai puțin sânge omenesc”¹⁷. Cu atât mai

important este actul identificării astăzi, când lumea se confruntă cu noi amenințări regionale și globale.

Deschiderea înregistrată după 1989 a stimulat puternic cercetarea științifică românească în sfera științelor umaniste și sociale. Ca și în alte țări, problema identității este investigată de specialiști din cele mai diverse domenii: economiști (Dragoș Luchian: *Curtea de Conturi. Elemente de identitate*)¹⁸, filologi (Mircea Tomuș: *Despre identitatea unui gen fără identitate: romanul ca personaj al propriului său roman*; Ofelia Ichim, Florin Teodor Olariu (ed.), *Identitatea limbii și literaturii române în perspectiva globalizării*)¹⁹, specialiști în biblioteconomie (Ion Stoica: *Bibliotecile și criza de identitate*)²⁰ sau în design (Adela Pârvu (red.): *Ideal Decor. Identitatea casei tale*)²¹, istorici (Ștefan Ștefănescu, Florin Constantiniu, Dorina N. Rusu (ed.): *Identitate națională și spirit european. Academicianul Dan Berindei la 80 de ani*; Nicolae Bocșan, Valeriu Leu, Sorin Mitu, Toader Nicoară (coord.): *Identitate și alteritate. Studii de imagologie*)²², publiciști (Ion Drăgușanul: *Identități deturnate. O istorie anecdotică a Bucovinei*)²³, psihologi (Valerica Mihăilă: *Identitate și adolescență*)²⁴, editori (*Mens.ro – revista on-line de identitate masculină*)²⁵, arhitecți (Adriana Matei: *Identitate culturală locală*; Mircea Lupu: *Identitate – Universalitate. Mișcări, curente, școli*)²⁶, istoriografi (Alexandru Zub: *Cunoaștere de sine și integrare. Identitate, durată, devenire istorică*)²⁷, teologi (Alois Bișoc: *Preotul. Identitate și misiune*)²⁸, antropologi (Grigore Georgiu: *Identitate și integrare. De la disjunție la conjuncție*)²⁹, juriști (Sorin-Mihai Stanciu: *Drept comunitar. Identitate și integrare*)³⁰, sociologi (Gavril Flóra: „What is a Nation?”. *Interpretations of Territorial and Population Related Identity in Transylvanian National Ideologies*)³¹, cercetători în domeniul artelor (Mădălina Diaconu, *Ontologia operei de artă în lumina principiului identității*)³², filosofi (Ion Tudosescu: *Identitatea axiologică a românilor*)³³ și alții. Analizând, însă, multitudinea investigațiilor în domeniul identităților, în special a etnicității, genului, minorităților de orice fel, în urmă cu cinci ani istoricul Alexandru Zub trăgea concluzia că problema identității nu a primit încă „soluții acceptabile”³⁴.

Făcând un tur de orizont al producției tipărite a științelor socio-umane din România în ultimii 15 ani, vom constata că cercetătorii au fost preocupați de investigarea unor identități, precum cele sociale, personale, culturale, profesionale, naționale, spațiale, statale, etnice etc. Spre exemplu, istoricii medievaliști sunt interesați de identitățile sociale, etnice și religioase³⁵, în timp ce specialiștii în domeniul psihologiei sociale analizează, mai degrabă, identitățile colective și cele personale.

Potrivit concepțiilor actuale, analiza identității presupune investigarea aspectelor legate de conținutul, structura și procesele formării acesteia. Acest din urmă aspect se referă la componente involuntare (sexul, vârsta, rasa ș. a.) și voluntare (profesia, grupul politic, grupul religios etc.)³⁶. În același timp, este evidențiată necesitatea realizării „unei mai clare distincții între identitatea socială și cea personală”³⁷ a individului. În acest sens, se încearcă o delimitare mai clară între aspectele subiective și obiective ale identității. Astfel, identitatea subiectivă se referă la experiența subiectivă a unui individ sau grup în legătură cu propria lui identitate, în timp ce identitatea obiectivă este definită ca un ansamblu al caracteristicilor evaluate sau evaluabile de ceilalți³⁸.

Din această perspectivă, identificarea profesională a unor categorii sociale este destul de problematică. Spre exemplu, dacă în cazul magistraturii, medicinei, învățământului identitatea socială este bine conturată, în ceea ce privește jurnalismul se

constată o anume confuzie datorită faptului că el este perceput „atât ca meserie, cât și ca vocație”³⁹.

Același fenomen complex de autodefinire și de raportare la percepțiile, reprezentările și stereotipurile altora asupra subiectului este remarcat și în cazul identităților culturale. Potrivit unei concepții substanțialiste și statice – dominante, de altfel, în știința românească – identitatea culturală se referă la limba și istoria comună, la religia și tradițiile culturale⁴⁰. În acest caz, identitatea este un dat permanent și unic, în cadrul căruia individul trebuie să-și însușească trăsăturile, bine definite, ale culturii în care s-a născut. Într-o altă abordare, dinamică, identitatea culturală se construiește prin interacțiune cu ceilalți. Această dimensiune nouă a identității nu o anihilează pe prima, ci o completează⁴¹.

Cum se construiește, însă, o identitate? Răspunsul specialiștilor este unanim: prin raportare la *celălalt*, la *străin*⁴². Imaginea unui *alter* este adesea oglinda propriei identități, condiție și consecință a acesteia⁴³. Admirat, respins sau detestat, model ideal sau figură a marginalului, imagine a străinului bun sau rău, acest *celălalt* este, într-o mare măsură, o proiecție de sine⁴⁴.

Din perspectiva istoriografiei românești contemporane, un deosebit interes au provocat identitatea națională și identitățile conexe acesteia (etnică, statală, regională). De ce, însă, națiunile resimt nevoia să se autoidentifice? În opinia istoricului Andrei Pippidi, popoarele caută să-și întărească „energiile prin afirmarea mândră a drepturilor lor” pe calea edificării unei identități întemeiate pe „marcarea diferențelor față de vecinii lor, dar chiar printr-o evaluare a trecutului, autentică, și a viitorului, lucidă”⁴⁵. Cercetătorii au constatat că identitatea unei națiuni sau a unui individ este structurată în „patru componente majore”: etnică, religioasă, politică și culturală⁴⁶. Sociologul Dan Dungaciuc completează această stratificare cu dimensiunile istorică, economică și geografică, definind *națiunea* ca „un grup de persoane ce au în comun un set de elemente culturale distincte, un sentiment de solidaritate izvorât din experiența comună, un sentiment economic relativ unificat, drepturi cetățenești pentru toți membrii acceptați ca atare și care ocupă un teritoriu”⁴⁷. Într-o abordare tradiționalistă⁴⁸, identitatea națională nu poate exista fără etnonim, limbă, religie comună, stat (care poate fi și o piedică în procesul conturării identității), conștiința istorică⁴⁹, adică un element dat care urmează să se manifeste la momentul oportun. Dimpotrivă, consideră reprezentanții generației mai noi, națiunea însăși și valorile asociate ei nu constituie, în primul rând, decât construcții de natură ideologică, „realități” de la nivelul imaginarului social, a căror „existență obiectivă” este instituită de fapt de voința circumstanțializată istoric a unor grupuri de oameni (intelectuali, în primul rând) de a le conferi consistență și sens⁵⁰. În cadrul ambelor abordări, națiunea apare ca nivelul suprem al identității⁵¹.

Pe o treaptă mai jos este plasată *etnia* și *etnicitatea*. Definiția etniei oferită de specialiștii în drept internațional, întemeiată, de altfel, pe ideile formulate de italianul Pasquale Stanislao Mancini⁵² încă la mijlocul secolului al XIX-lea, nu poate satisface pretențiile istoricului: „o populație care se delimitează printr-o origine comună, prin trăsături fizice comune (rasă, limbă, cultură, religie, istorie, economie) în cadrul unor limite geografice”⁵³. Această imagine statică exclude situațiile în care reprezentanții aceeași etnii sunt separați de frontiere politice sau de fâșii de teritoriu locuit de altă etnie (ca și insulele etnice), împărtășesc religii diferite sau au – pentru perioade mai lungi sau mai scurte – un trecut diferit etc. Conceptul de etnie, formulat de istoricul medievist Ioan-Aurel Pop, potrivit căruia etnicul este privit ca o comunitate umană „ai cărei membri au

(sau cred că au) origine comună, au același mijloc de comunicare (limbă comună), locuiesc pe un teritoriu relativ compact, au aceeași tradiție culturală și religioasă (spiritualitate), aceleași interese și idealuri etc. și, la anumite niveluri, au și convingerea că aparțin respectivei comunități”⁵⁴ reușește să se distanțeze într-o anumită măsură de abordarea anterioară. O definiție mai pragmatică, chiar dacă nu surprinde totalitatea semnificațiilor subiectului, este cea potrivit căreia etnia reprezintă „un grup mare de oameni, ai cărui membri sunt legați între ei prin descendența lor comună, prin limba care o vorbesc sau pe care o recunosc drept specifică lor și prin cultura pe care și-o consideră proprie”⁵⁵. Din această perspectivă, etnicitatea „este starea de a aparține unui grup etnic în mod conștient”⁵⁶.

Istoriografia românească studiază identitățile etnice care se manifestă în epoca premergătoare constituirii statului național român sau în situațiile în care acestea devin minorități naționale. Plecând de la principiul ideologiei pe care o cultivă minoritățile, istoricul Camil Mureșanu le-a clasificat în *pluraliste* (acceptă integrarea în grupul politic dominant, în schimbul conservării identității culturale), *asimilaționiste* (doresc să fie asimilate de grupul dominant), *secesioniste* (urmăresc autodeterminarea politică) și *militante* (au drept obiectiv accederea la propria dominație asupra națiunii dominante anterior)⁵⁷.

De identitatea națională sunt strâns legate conceptele de *patriotism* și *naționalism*. Primul este apreciat drept un „atribut funcțional”, o dimensiune menită să contribuie la conservarea identității naționale a cetățeanului, în timp ce naționalismul este calificat drept „atribut disfuncțional”, periclitant pentru sănătatea identității naționale, având tendința alunecării spre eliminarea conținutului rațional al acesteia⁵⁸. În condițiile în care identitatea se manifestă în cazul unei națiuni încadrată parțial sau total între frontierele unui stat străin, aceasta își poate pune în valoare potențialul politic combativ. În asemenea situații apare mișcarea națională, definită drept „mișcare cultural-politică îndreptată spre apărarea, menținerea, construcția și promovarea de instituții care să asigure libertăți și drepturi egale cu ceilalți membri ai societății, să permită eliberarea de energii a indivizilor dintr-o comunitate etnică și, în final, să realizeze unificarea politică a întregii națiuni”⁵⁹.

În ceea ce-i privește pe români, specialiștii sunt preocupați de definirea identităților lor naționale⁶⁰, dar și a celei europene⁶¹, încearcă să contureze cât mai clar din perspectivă istorică, identitățile locale (bucovinean, transilvănean, bănățean, dobrogean, oltean ș. a.), constată schimbări spectaculoase în identificarea statului român de către propriile elite (identitatea subiectivă a României) dar și de cele din exterior (identitatea obiectivă)⁶². Au fost reluate discuțiile privind identitatea unor spații ca Basarabia, Occidentul, Europa de Est, la care se adaugă tentativele de a defini Europa unită⁶³.

În finalul acestei prezentări putem consemna o racordare destul de trainică a cercetării istorice românești la dialogul de idei privind identitatea purtat de istoriografiile străine. Pe lângă introducerea în literatura de specialitate a conceptelor preluate de la influenți autori englezi, francezi, germani, americani ș. a., constatăm și tentative de adaptare a noțiunilor sau chiar propuneri de formulări originale, dar mai mult completări ale definițiilor privind identitățile. Trebuie menționat faptul că în România există un teren vast de verificare a conceptelor vizând frontierele și identitățile, dar și de investigare a conținutului lor.

NOTE:

- ¹ Al. Zub, *Discurs istoric și tranziție*, Iași, 1998, p. 162-164.
- ² I. Bădescu, D. Dungaciu (coord.), *Sociologia și Geopolitica Frontierei*, vol I-II, București, 1995.
- ³ V. Aelenei, *Dreptul frontierei de stat*, București, 1999.
- ⁴ V. Morar, *Legislație specifică poliției de frontieră*, Oradea, 2001.
- ⁵ A. Corneliu, *Pictura fără frontieră*, „Luceafărul”, 25, 8 iulie 1992, p. 9.
- ⁶ A. Otoi, *Trafic de frontieră: proza generației '80*, Pitești, 2000.
- ⁷ Al. Madgearu, *Dunărea în epoca bizantină (secolele X-XII): o frontieră permeabilă*, „Revista istorică”, X, 1-2, 1999, <http://www.geocities.com/amadgearu/dunarea.html>
- ⁸ M. Zahariade, I. I. C. Opreș (ed.), *The Roman Frontier at the Lower Danube 4th-6th centuries*, București, 1998.
- ⁹ I. M. Țiplic, *Hotar, graniță și/sau frontieră în evul mediu timpuriu*, „Acta Terrae Septemcastrensis”, II, Sibiu, 2003, <http://arheologie.ulbsibiu.ro/publicatii/ats/ats2/act2-10.htm>.
- ¹⁰ G. Andreescu, M. Gusztáv (ed.), *Problema transilvană*, Iași 1999; S. Mitu, *Geneza identității naționale la românii ardeleni*, București, 1997.
- ¹¹ P. Teodor, *Transilvania: spre un nou discurs istoriografic*, „Xenopoliana”, I, 1-4, 1993, p. 59.
- ¹² M. Grancea, *Stereotipuri etnoculturale în discursul istoriografic*, „Provincia”, 28. 01. 2001, http://www.provincia.ro/cikk_roman/c000206.html; L. Leuștean, *România și Ungaria în cadrul «Noii Europe» (1920-1923)*, Iași, 2003; L. Nastasă (coord.), *Minorități etnoculturale. Mărturii documentare. Maghiarii din România (1945-1955)*, Cluj-Napoca 2002; I. Constantin, *România și relațiile internaționale din sud-estul Europei: probleme ale păcii, securității și cooperării (1919-1924)*, București, 1999.
- ¹³ C. Rus, *Relațiile interculturale din România – o perspectivă psihosociologică*, în „Perspective interculturale – IIP”, Timișoara, 2000, http://www.intercultural.ro/carti/persp_intercult_ro.html
- ¹⁴ Ilie Bădescu, Dan Dungaciu (coord.), *op. cit.*, p. 313.
- ¹⁵ *Ibidem*, p. 246.
- ¹⁶ P. Iluț, *Identitatea multiplă și condiția cognitiv-axiologică a studentului*, „Sociologie Românească”, 3, 1999, p. 39-40.
- ¹⁷ G. Szócs, *Comentarii pe marginea conceptului de națiune*, „Provincia”, II, 6-7, 2001, http://www.provincia.ro/cikk_roman/c000255.html.
- ¹⁸ D. Luchian, *Curtea de Conturi. Elemente de identitate*, București, 1996.
- ¹⁹ M. Tomuș, *Romanul romanului românesc. Vol. II. Despre identitatea unui gen fără identitate: romanul ca personaj al propriului său roman*, București, 2000; O. Ichim, Fl. T. Olariu (ed.), *Identitatea limbii și literaturii române în perspectiva globalizării*, Iași, 2002.
- ²⁰ I. Stoica, *Bibliotecile și criza de identitate*, „Studii de bibliologie și știința informării”, 3, 1997.
- ²¹ A. Pârvu (red.), *Ideal Decor. Identitatea casei tale*, București, 2003.
- ²² Șt. Ștefănescu, Fl. Constantiniu, Dorina Rusu (ed.), *Identitate națională și spirit european. Academicianul Dan Berindei la 80 de ani*, [București], 2003; N. Bocșan, V. Leu, S. Mitu, T. Nicoară (coord.), *Identitate și alteritate. Studii de imagologie*, Lugoj, 1996.
- ²³ I. Drăgușanul, *Identități deturnate. O istorie anecdotică a Bucovinei*, Suceava [2000].
- ²⁴ V. Mihăilă, *Identitate și adolescență*, Iași, 2002.
- ²⁵ <http://www.mens.ro/>

- ²⁶ A. Matei, *Identitate culturală locală*, Cluj-Napoca, 2004.
<http://www.ziduldacic.go.ro/arhitectura/arhitectura/identitate-universalitate.htm>
- ²⁷ Al. Zub, *Cunoaștere de sine și integrare. Identitate, durată, devenire istorică*, Iași, 2004.
- ²⁸ A. Bișoc, *Preotul. Identitate și misiune*, Iași, 2000.
- ²⁹ Gr. Georgiu, *Identitate și integrare. De la disjunție la conjuncție*, București, 2001.
- ³⁰ S.-M. Stanciu, *Drept comunitar. Identitate și integrare*, Timișoara, 2003.
- ³¹ G. Flóra, „Ce este o națiune?”. *Identitate teritorială și populațională în structura ideatică a ideologiilor naționale din Transilvania*, Cluj-Napoca, 2003.
- ³² M. Diaconu, *Ontologia operei de artă în lumina principiului identității*, București, 1996.
 Teză de doctorat.
- ³³ I. Tudosescu, *Identitatea axiologică a românilor*, București, 1999.
- ³⁴ Al. Zub, *Identitatea între obsesie și demers cognitiv*, în „Xenopoliana”, VIII, 1-4, 2000, p. 1.
- ³⁵ St. Brezeanu, *Identități și solidarități medievale: controverse istorice*, București, 2002; M.-L. Murgescu (coord.), *Identități colective și identitate națională. Percepții asupra identității în lumea medievală și modernă. In memoriam Alexandru Dușu*, București, 2000; I.-A. Pop, *Geneza medievală a națiunilor moderne (secolele XIII-XVI)*, București, 1998; E. Szegedi, *Identități premoderne în Transilvania*, Cluj-Napoca, 2002 etc.
- ³⁶ N. Turliuc, *Conceptul de identitate: conținut și procese*, „Xenopoliana”, VIII, 1-4, 2000, p.8-9.
- ³⁷ *Ibidem*, p. 6.
- ³⁸ *Ibidem*, p. 6-7.
- ³⁹ L. Roșca, *Formarea identității profesionale a jurnaliștilor*, Iași, 2000, p. 20.
- ⁴⁰ N. Turliuc, *Conceptul de identitate: conținut și procese*, p. 12.
- ⁴¹ Al. Jivan, C. Rus, Sm. Vultur (coord.), *Minorități: identitate și coexistență*, Timișoara, 2000, http://www.intercultural.ro/carti/minoritati_text_ro.html
- ⁴² Al. Zub (ed.), *Identitate /alteritate în spațiul cultural românesc*, Iași, 1996, p. 162-171; M.-L. Murgescu, *Între „bunul creștin” și „bravul român”: rolul școlii primare în construirea identității naționale românești (1831-1878)*, Iași, 1999; M. Săvulescu-Voudouris, C. Fuchs, *Identitatea iudaică după cel de al doilea război mondial. Un studiu pilot*, București, 1999.
- ⁴³ N. Turliuc, *Conceptul de identitate: conținut și procese*, p. 5.
- ⁴⁴ A. Oișteanu, *Imaginea evreului în cultura română. Studiu de imagologie în context est-central european*, București, 2001.
- ⁴⁵ A. Pippidi, *Identitate etnoculturală în spațiul românesc. Probleme de metodă*, în Al. Zub, *Identitate/alteritate în spațiul cultural românesc*, Iași, 1996, p. 57.
- ⁴⁶ Al. Seres, *Utopia federalizării și crizele identității*, „Provincia”, II, 12(18), 2001, http://www.provincia.ro/cikk_roman/c000362.html
- ⁴⁷ D. Dungaciu, *Națiunea și provocările (post)modernității. Istorie, concepte, perspective*, București, 2004, p. 39.
- ⁴⁸ „Națiunea este o comunitate umană, diferită de familie și de comunitățile de tip tradițional, caracterizată prin unitate etnică, limbă comună, tradiție culturală și istorică, organizată în baza ideii de autodeterminare” (A. Năstase, *Documenta Universales II. Drepturile persoanelor aparținând minorităților naționale*. Vol. I, *Reglementări în dreptul internațional*, București, 1998, p. 46).
- ⁴⁹ A. Pippidi, *Identitate etnoculturală în spațiul românesc*, p. 60-66.
- ⁵⁰ S. Mitu, *Geneza identității naționale la românii ardeleni*, București, 1997, p. 6, 17-18.
- ⁵¹ Al. Jivan, C. Rus, Sm. Vultur, (coord.), *Minorități: identitate și coexistență*, http://www.intercultural.ro/carti/minoritati_text_ro.html

- ⁵² Cf. Gh. Cliveti, *Problema națiunii: incidențe conceptuale și istorico-analitice*, „Xenopoliana”, V, 1-4, 1997, p. 13.
- ⁵³ A. Năstase, *Documenta Universales II*, vol. I, p. 53.
- ⁵⁴ I.-A. Pop, *Geneza medievală a națiunilor moderne*, p. 16.
- ⁵⁵ Șt. Purici, *Mișcarea națională românească în Bucovina între anii 1775-1861*, Suceava 1998, p. 15.
- ⁵⁶ C. Turliuc, *Etnicitate și naționalitate la 1848*, în D. Vitcu, D. Ivănescu, C. Turliuc, *Modernizare și construcție națională în România. Rolul factorului alogen, 1832-1918*, Iași, 2002, p. 50-51.
- ⁵⁷ C. Mureșanu, *Națiune, naționalism. Evoluția naționalităților*, Cluj-Napoca, 1996, p. 37.
- ⁵⁸ L. Ulici, *Național și european. Addenda la o polemica*, in G. Andreescu, *Naționaliști, antinaționaliști ... O polemică în publicistica românească*, Iași, 1996, p. 76.
- ⁵⁹ Șt. Purici, *Mișcarea națională românească în Bucovina*, p. 15.
- ⁶⁰ C. Turliuc, *Ideea națională și construcția politică modernă*, în D. Vitcu, D. Ivănescu, C. Turliuc, *Modernizare și construcție națională în România*, p. 12-15; Fl. Ioncioaia, *Identitate etno-culturală și europenism în discursul politic românesc de la începutul secolului XX*, în D. Ivănescu, C. Turliuc, Fl. Cântec (ed.), *Vârstele unirii. De la conștiința etnică la unitatea națională*, Iași, 2001, p. 147- 156; A. Mungiu-Pippidi, *De la identitate națională la naționalism. Lungul drum spre identitatea națională*, „Sfera Politicii”, IX, 97-98, 2001, p. 35-36.
- ⁶¹ L. Ulici, *Național și european. Addenda la o polemica*, p. 74-77.
- ⁶² L. Vlad, *Imagini ale identității naționale. România și expozițiile universale de la Paris, 1867-1937*, București, 2001, 127 p.
- ⁶³ F. Solomon, Al. Zub, S. Ivănescu, B. Schipor (ed.), *Basarabia. Dilemele identității*, Iași 2001; G. Andreescu, *Interes național, profil intelectual*, în G. Andreescu, *Naționaliști, antinaționaliști ...* p. 110; A. Severin, *Identitate europeană – identitate național-statală*, în A. Năstase (coord.), *România și viitorul Europei*, București, 2003; *Suveranitate națională și integrare europeană*. Prefață de A. Niculescu, Iași, 2001.